

Peter – ett exempel.

Jag arbetade som samordnad speciallärare och tog emot en 7:a. Samtliga elever fick svara på några frågor om läsning och jag samtalade en stund med var och en. Jag försökte avgöra hur långt eleven kommit i sin läsutveckling. Hade eleven "slukat" några serieböcker, t ex Vitnos, Tvillingarna, Sune eller Bert? Så här hade Peter besvarat mina frågor.

"Tycker du att det är roligt att läsa?" – *Ibland är det roligt.*

"Vilka tidningar brukar du läsa? Hur ofta?" – *Kalle Anka brukar jag läsa ofta.*

"Nämn några bra böcker du har läst." *Jag har läst Tom Sawers äventyr och Den blå lagunen och Robinson Kruse.*

"Vad hette den bok du läste senast? Vad handlade den om?" – *Den heter den blå lagunen. Den handlar om en kille och en tjej. Dom blir övergivna på en öde ö. Slut.*

"Om Du skulle betygsätta dig själv som läsare skulle du då ge dig en 1:a, 2:a, 3:a, 4:a eller 5:a? Försök tala om varför du gav dig just det betyget." – En 3:a. Jo, för det är nog det högsta jag kan få.

I det efterföljande samtalet bad jag Peter berätta lite mer om Den blå lagunen. Han upprepade det han skrivit: "Den handlar om en kille och en tjej. Dom blir övergivna på en öde ö.". Jag blev osäker och skrev "Punkt 16?" i mina anteckningar. Jag använder läsutvecklingsschema och punkt 16 betyder att man kan sökläsa, dvs Peter kan läsa på det sättet att han kan leta reda på ord i en text, t ex för att besvara en fyllerifråga. Hur mycket han förstod av löpande text var jag inte klar över.

Någon vecka senare när vi träffades igen hade jag med mig en lättläst bok med stor stil, "Fredagen den 13:e" av Hans Pettersson. Jag läste de fyra första kapitlen högt – ett i taget – och efter varje kapitel pratade vi om texten. Därefter fick Peter i uppgift att läsa det 5:e kapitlet och berätta innehållet för mig. Då medgav han att han inte förstod vad han läste. Han kunde läsa högt, han kunde söka ord, t ex slå i en telefonkatalog eller ta reda på hur mycket en moped kostade, men han kunde inte skapa inre bilder. Han kunde avkoda men inte omkoda. I den undersökning av vuxnas läsförmåga som beskrevs i förra kapitlet skulle Peter ha klarat flera uppgifter på nivå 1 och 2 men ingen på nivå 3.

Föräldrar blir ibland förvånade när jag beskriver en elev som Peter. Är det möjligt att vara tekniskt avläsningskunnig men inte förstå? Ja, det är det. Det kan vara som att läsa en mening på engelska och förstå vad alla enskilda ord betyder och ändå inte förstå meningen. Det kan vara som att läsa en av

Fredmans epistlar och förstå somliga ord men inte alla – Vem är Bacchus, Venus, Astrild osv – och därför inte förstå vad texten handlar om. Det kan vara som att läsa en mening på italienska och inte förstå ett enda ord men kunna härma tonfallet.

Enligt mina erfarenheter är Peter representativ för de elever – främst pojkar – som läser så dåligt att de inte klarar gymnasiet. De kan bokstäverna, de känner igen enstaka ord och kan läsa dessa högt. Men de kan inte tillgodogöra sig innebörden i löpande text. De förstår inte handlingen i en berättelse skriven med stora tryckbokstäver och vardagliga ord, ord som de förstår muntligt.

Nästa fråga föräldrar ställer lyder: Vad har Peter gjort i skolan under de sex år som gått? Och även här är Peter representativ. Flera av de elever som läser dåligt har inte fått någon hjälp att tala om – hade de det så hade de läst bättre. Men det är inte enbart lärarnas fel. Om en elev säger: ”Jag förstår inte.” så försöker lärare normalt hjälpa. Men elever som Peter säger aldrig: ”Jag förstår inte.” Nej, elever som Peter gör vad de kan för att lärare, klasskamrater och föräldrar ska tro att de förstår – och de är duktiga på att dölja sina svårigheter. De skriver gärna enstaka ord eller siffror som svar på frågor – Vad hette Lisas katt? Vilket år dog Karl XII? Sådana uppgifter klarar de. I övrigt är de tysta och undviker dialog. I enskilt arbete eller grupparbete tar de hjälp av duktigare klasskamrater eller skriver av ord och meningar som de själva inte förstår. De lägger sig till med undvikande strategier och slinker på det viset igenom skolans skyddsnät. Jag har haft gymnasieelever som fått 3:a i svenska i 9:an men som inte kunnat läsa.

I den undersökning av vuxnas förmåga som redovisades i förra kapitlet frågade man dem, som befann sig på nivå 1 eller 2 om de själva upplevde att deras begränsade förmåga att läsa, skriva och räkna var ett problem, privat eller yrkesmässigt. De flesta svarade nej. Av detta drar undersökarna två slutsatser. Man lär sig att intuitivt undvika situationer där man behöver läsa, skriva eller räkna. Därmed blir man inte heller bättre på det. Den andra slutsatsen är att man inte får en sann bild genom att fråga: ”Hur tycker du att du läser?”

Båda dessa slutsatser är giltiga för Peter. Redan i 4:an ”gav han upp”, säger han själv. Han har i flera år försökt undvika situationer i skolan där man måste läsa och förstå. Vi såg också att Peter först försökte få mig att tro att han hade läst flera långa böcker. Det var inte förrän jag försatte honom i en tillämpad situation där det inte längre gick att slingra sig ur som Peter medgav att han inte förstod vad han läste. Alltså – man kan inte lita på hans självvärdering. Det finns bara ett sätt att få syn på elever som Peter och deras problem. Det är att ge styrda tillämpade uppgifter som ger läraren tillgång till kriterier som visar att de inte kan.

Åtgärdsprogrammet

Så här kan Peters åtgärdsprogram se ut:

A. Krav:

- * Peter bör i första hand kunna muntligt berätta ett minne – kronologiskt så att det blir begripligt för en som inte var med.
- * Peter bör också – med hjälp av stödord som läraren tecknat ned och utan krav på varierad meningsbyggnad – kunna skriva ner huvuddragen i ”Ett minne”.
- * Peter bör också kunna läsa en självvald, lättläst bok på egen hand och förstå handlingen/innehållet i boken.

B. Åtgärder:

Peter får enskild undervisning två gånger i veckan – på det svenskbaserade språkvalet. Den enskilda undervisningen kommer att vara talbaserad. Peter kommer också att få skriva och läsa.

Även andra lärare – t ex bildläraren – kommer att uppmärksamma och stimulera Peters språkliga aktivitet i sin undervisning. Peter kommer t ex få berätta om teckningar och bilder och skriva dialoger till tecknade serier.

C. Bedömning:

- * Senast i början på november gör Peter och svenskläraren tillsammans stödord till ”Ett minne” som Peter sedan skriver ned.
- * Senast i början på november får Peter i uppgift att läsa en bok – tyst och på egen hand. Peter får göra en tankekarta över handlingen/innehållet och sedan berätta för läraren.

Just detta åtgärdsprogrammet är en efterkonstruktion. Jag arbetade med Peter på det sätt som beskrivs och illustrationen av vad Peter kan och inte kan är autentisk. Men – det upprättades inget åtgärdsprogram. Det har inte varit rutin på de skolor där jag har arbetat. Vad jag vet så har det inte varit rutin på andra skolor heller.

Som framgår gjorde jag bedömningen att Peters förmåga att muntligt kommunicera och berätta hade första prioritet. Därefter skulle han skriva om självupplevda händelser och läsa egna texter. Först därefter skulle han läsa enkel skönlitteratur skriven av andra. Vad gällde åtgärder bestämde jag mig för att arbeta med hela texter och sammanhang i texter, inte med enstaka ord och deras betydelse. De uppgifter som användes för att bedöma resultatet, är sådana Peter gjorde i undervisningen.

Undervisningen

I samband med en konferens informerade jag Peters övriga lärare om ”muntlig dialog” och några – t ex bildläraren – såg möjligheter att ge Peter uppgifter som kunde stimulera och uppmuntra språklig aktivitet. Peter var road av och ganska duktig på att teckna seriefigurer. Det är betydelsefullt att nätverket runt en elev som Peter fungerar. En svensklärare eller speciallärare kan bidra men Peter behöver mer stöd och stimulans. Klassföreståndaren och jag träffade också Peters mamma och även hon informerades om ”muntlig dialog” men det gjordes inget avtal om åtgärder – högläsning eller läxhjälp – hemma.

I min undervisning fick Peter berätta om något självupplevt. Jag frågade, lyssnade och antecknade. Det var inte lätt. Peter besvarade mina frågor enstavigt. Han berättade inte. Han verkade närmast uppfatta mina frågor som korkade. Jag borde ha vetat vad som hade hänt honom utan att han berättade. Jag illustrerade hans berättelse och dess olika delar med en sk tankekarta och Peter fick föreslå i vilken ordning berättelsens delar skulle komma. Inte heller detta var lätt. Peter kunde föreslå vilken ordning som helst.

Då vi träffades nästa gång hade jag skrivit ned hans berättelse utifrån vårt samtal. Den första berättelsen – ”Vargen” – som Peter och jag gjorde tillsammans, såg ut så här:

Vargen.

Peter och hans farfar var på Storberget i Lekebyn. Farfar var på besök. Han bodde egentligen i Kristinehamn på Tallstigen 12. Nu lever inte Peters farfar längre. Det var för två år sedan på en eftermiddag och det var vinter. Peter och farfar var ute i skogen och kom fram till en berghäll. Där stod en varg och tittade ned på dem. Vargen var stor och lurvig, hade vassa tänder och stora tassar. Peter tyckte det kändes lite skakigt faktiskt när han såg den vargen. Han blev skraj och sprang. Han kastade sig ned bakom en tall. Så ska man egentligen inte göra när man ser en varg för då kan den bli aggressiv och gå till anfall. När vargen stack fortsatte Peter och farfar in i skogen. De vände tillbaka till samma plats och kom då på vargen rakt bakifrån. De var bara femton meter bakom vargen. Då smet vargen.

Peter läste och jag frågade om det stämde. Jodå, så var det. Jag berättade då att jag hade gjort en ny version som innehöll flera fel. Jag bad Peter stryka under det som jag hade ändrat. Nedan har jag kursiverat de ändringar som jag gjorde.

Vargen.

Peter och hans farfar var på Storberget i Lekebyn. Morfar var på besök. Han bodde egentligen i Kristinehamn på Tallstigen 12. Nu lever inte Peters farfar längre. Det var för tre år sedan på en eftermiddag och det var vinter. Peter och farfar var ute i skogen och kom fram till en berghäll. Där stod en varg och tittade ned på dem. Vargen var stor och lurvig, hade vassa tänder och små tassar. Peter tyckte det kändes lite skakigt faktiskt när han såg den vargen. Han blev inte skraj men sprang ändå. Han kastade sig ned bakom en gran. Så ska man göra när man ser en varg för då kan den inte bli aggressiv och gå till anfall. När vargen stack fortsatte Peter och farfar in i skogen. De gick till en annan plats och kom då på vargen rakt bakifrån. De var bara femtio meter bakom vargen. Då smet vargen.”

Av de åtta ändringar jag hade gjort, hittade Peter fyra – morfar, tre, gran och femtio. Efter påpekande från mig hittade han en till – små. Men de tre ändringar som förändrade innebörden i en hel mening, hittade han inte, inte ens då jag pekade på meningen och sade att den var ändrad. Detta bekräftade min diagnos. Peter kan lokalisera och avkoda enstaka ord men han förstår inte innebörden i löpande text – inte ens en text som beskriver händelser han själv har varit med om.

Peter tyckte att uppgiften att finna fel var rolig så vi gjorde på samma sätt ytterligare några gånger. Vid fjärde försöket hittade Peter alla ändringar, även sådana som ändrade innebörden i en mening. Då övergick vi till att Peter först berättade för mig, sedan skrev han själv – om sin första cykel, om när han föll från en gunga och bröt benet, om sin farmor osv. Efter ytterligare några veckor började vi läsa och Peter läste mycket enkla ungdomsböcker, t ex Stölden och Berts dagbok.

Resultat – vad kan Peter efteråt?

I början på november så hade Peter berättat minnen för mig. Han hade skrivit om självupplevda händelser. Han hade läst t ex Berts dagbok tyst, skrattat och haft roligt, så roligt att han störde Benny, som gick hos mig parallellt med Peter. De kravnivåer som sattes upp hade Peter nått. Åtgärderna under september och oktober fick i det här fallet avsedd effekt.

Både Peters muntliga förmåga och hans skrivförmåga förbättrades under hela 7:an. Så här skrev han i början på 8:an. Utifrån mina erfarenheter är detta en prestation som räcker för G i 9:an i skrivförmåga.

Kaninburen.

Jag och Benny skulle leka med kaninburen. Vi skulle måla om den till vit och svart och bygga om den. När vi hade målat den så var vi tvungna att vänta tills den torkade. Under tiden så klöv vi ved åt Oskar. Vi klöv i två timmar. Sen när vi hade klövit ved så satte vi igång med kaninburen igen och målade. Efter vi hade målat så hade vi picnick i kaninburen bullar och saft och smörgås. Sen klöv vi ved igen några timmar det var ganska jobbigt men man vante sig. Sen skulle vi bygga ett djursjukhus. Vi byggde ett litet hus i skogen men det kom fan inga djur. Men vi väntade och väntade men det kom ändå inga djur men så sket vi i det jädra sjukhuset och gick till kaninburen. Efter ett tag så gick Benny in i kaninburen. Då passade jag på och vara lite jävlig. Så jag tog hänslåsen och låste in Benny i kaninburen och sprang iväg och gömde mig. Sen när jag kom tillbaka så var det ett stort hål i nätet som satt på kaninburen. Benny hade sparkat sig ut ur buren och gått in i stugan. Och jag gick hem. Slut.”

Här använder Peter sitt eget språk, vilket är en förutsättning för att utvecklas. Hade man lyckats bryta hans undvikande strategier tidigare, kanske redan i 4:an, så hade han kunnat mer som 13-åring. Men med det utgångsläge som var är det mycket svårt att föra honom till ett G i 9:an. Peters läsförmåga är under hela högstadietiden mycket begränsad. Han förstår en bråkdel av det som står i de So- och No-böcker man använder på högstadiet.

Våren 1996 kom det första nationella provet i svenska i 5:an. Där fanns bl a en tidningsartikel om Valstasjön – ”en konstgjord sjö som ligger i utkanten av brukssamhället Hallstahammar i Västmanland.” Det fanns en faktatext ”Bävern”. Der stod: ”I närheten av en å eller älv ligger ibland en massa träd kors och tvärs. De är inte avsågade på vanligt sätt med motorsåg utan de är spetsiga nertill”. Det fanns en berättande text på ca 11 sidor – ”Av sjömansblod”. Texterna skulle läsas tyst och eleverna skulle besvara frågor på innehållet, t ex ”Varför behövdes det en sjö vid Valsta gård?”. Utifrån min bedömning är det tveksamt om Peter, ens i slutet av högstadiet skulle ha klarat de delar av det nationella provet i svenska i 5:an som prövar läsförmåga. Han skulle ha tillhört dem som inte ens i 9:an, klarar 5:ans krav. Med detta vill jag betona att Peter hade behövt få hjälp tidigare. Då hade hans läsförmåga kunnat förbättras ytterligare. Då hade hans möjligheter att klara gymnasiet ökat.

Kommentar

Exemplet Peter illustrerar att språklig aktivitet – att använda egna ord, att själv uttrycka sig i tal och skrift – är utvecklande, även för en elev som går långsamt fram. Exemplet illustrerar också att det viktigaste behörighetskravet av alla – att på egen hand förstå text, t ex faktatext, så att den omkodas till inre bilder – endast uppnås i ett långsiktigt och trögt arbete. Det finns ingen kortkurs i läsförmåga. Och med det utgångsläge som rådde i 7:an är det näst intill omöjligt att ge honom tillräcklig läskompetens på de tre år som återstår.

Av detta kan man dra två slutsatser:

1. att lärare, skolledare och föräldrar inte tillräckligt uppmärksammade Peters svårigheter utan lät honom gå vidare till 7:an kan visa sig vara en björntjänst. Stöd på högstadiet kan inte alltid kompensera en elev som har stannat i sin läsutveckling redan i 3:an.
2. om lärare framledes gör på samma sätt – t ex sätter G i svenska i 9:an trots att Peter inte kan läsa tillräckligt bra – så kan det också vara en björntjänst. Inte heller stöd på gymnasiet kan alltid kompensera.

Som system betraktat och på lång sikt är det bättre att grundskolans lärare, under hela grundskoletiden, ger Peter och hans föräldrar ett skriftligt omdöme som säger vad Peter kan och inte kan. Då kan mottagande lärare ta vid och fortsätta med det långsiktiga arbete som kan ge Peter en bestående läsförståelse. Om han inte har nått ända fram i 9:an så är det bättre att han inte får G i svenska och därmed erbjuds hjälp på det individuella programmet.

Peter lämnade grundskolan med relativa betyg så för honom gällde inte behörighetskrav till gymnasiet. Han kom in på gymnasiets Industriprogram. Utifrån mina erfarenheter är sannolikheten för att Peter lämnar gymnasiet som 19-åring med gymnasiebehörighet minimal. Elever som Peter avbryter sina studier. Ibland får de en praktikplats, ibland går de hemma, ibland går de på enstaka lektioner i svenska och matematik – ett individuellt program. Men problemet kvarstår så länge Peter inte utvecklar en bättre förmåga att läsa och räkna. Elever som Peter har som bekant lika stora problem med att räkna i tillämpade sammanhang. Behörighetskrav som hade tvingat kommunen, rektorer, lärare, Peter och hans föräldrar att tillsammans planera för ett tionde grundskoleår, där Peter fick arbeta intensivt med just det som Peter behövde lära sig, hade varit bättre för Peter.